

Tarn) (*Les plus anc. chartes en langue prov.*, p. 25, § 20.54). Aquí hem de quedar en dubte.

En tot cas no hem de dubtar de l'existència d'aquesta variant en *o*, en l'oc. antic, car n'hi ha tres exs. en el text occità de la *Presa de Damiata*, dels anys 1220 (sembla parlar occità central, més aviat provençal puix que té *-ous* en plural). Aquí el context revela clarament un turó o altura: «penrà totas las montanhas e ls *torons*» (igual *torons* en el text en ll. d'oïl, «un trubchet --- près d'aquel ac una pereira, et amon, e-l *toron*, un' autre», «--- li crestian estavant sus e-l *toron* ---») (*PSW VIII*, 311b). Sembla que encara hi ha altres dos testimonis del mot en oc. antic, que no estan al meu abast per a control i cita, per desgràcia car es tracta de textos il·lustres i molt antics, però podem comptar amb la paraula magistral, conscienciosa, d'Antoine Thomas: en *Girart de Rossilhon* (c. 1100, llenguatge de transició al frprov.), v. 8038, hi ha *toron* «colline», mal llegit *coron* en el ms. d'Oxford (*Rom. XLIII*, 255); tornant-hi sobre el tipus *turó*, en el mateix volum (pp. 595-6), s'adhereix a la interpretació de Jeanroy sobre Peire Vidal, C85, i en recorda diverses formes dialectals i toponímiques en sòl francès.

Vet aquí, doncs, tota la documentació en occità ant. No és molta, però és clara, i tampoc exigua. I aquí hi ha *to-*, no *tu-*.⁴

De fet això està comprovat per toponímia de les valls pirinenques, però sobretot és a Orient, a la zona entre gascò i llenguadocià, ja a les terres de Foix, i més en el Coserans. Dins l'arrondissement de Foix: *Cap du Touroun*, 1498 alt. no lluny de la ciutat, *But de Touroun* (cim), i un hameau *Le Touron* (termes de Pradières, Montoliu i Montagagne); a l'arrond. de Saint Giron, l'*Estany del Touroun d'Ars* és ja arran de la frontera catalana, *Touroun de Bastonet* (a Bous-senac) crec és un turó; després sengles masos o hameaux *Touron*, *le Touroun* (en els termes de Bous-senac, Massat, Rimont, Lescure; i a Riverenert, id. i *Tourounets*). Però també hi ha casos de *Tou-* en el Bearn, segons el ric i sòlid *Dict. Topogr.* de Paul Raymond: en aquesta obra hi ha una enorme quantitat de *Turon* com a NLL moderns: hi compto 26 *Le Turon* o *Le Turon de ---*, 7 *Les Turons*, 2 *Le(s) Turonnet(s)* quasi tots hameaux, fermes o orònims, i un ruisseau anomenat *La Cau* [CANALE] de *Turonnet*; cita *Ló turon apearat lo Casterar* a. 1515, avui «la motte Castèra», afores de Pau.

Fins ací, doncs, amb *u*. Però la cosa curiosa és que, fora d'aquest, tots els que tenen mencions antigues són amb *o* (= o ja tornat *ou*), en nombre de 10 dels Ss. XVII-XVIII, més un *Toron* de 1385, i *Lo turon apearat lo Casteç de Casteçner* de 1545 (doncs, un castell prop de Lagor) a. 1545. Aquesta massa de noms cobreix tot el Bearn, fins a la mateixa frontera basca: aquí dos casos moderns amb *ou*. *Touron* (ferme i hameau) a tocar d'aquesta frontera, un d'ells dins una illa romànica en territori basc (5 km. NE. de Hasparren) (en canvi és sabut que la *ü* occitana s'ha contagiada al basc, mots euskèrics iguals que els altres, en el dialecte de la Sule). De tot això es dedueix que en el

Bearn havien lluitat *turon* i *toron* antigament, i fins cap a 1700, i que després s'hi ha generalitzat quasi totalment la forma bearnesa standard *türü* (escrita *turou* o *turoo*). El fet és que avui l'ALGc. (III, 785, «éminence») només ha recollit *türü*(η), dins tot el vast domini gascò, en quatre punts de l'E. del Bearn, i tots quatre amb *ü*.

Ara bé tinc un testimoni que aquesta forma amb *u* (no *ü*) no és totalment estranya al territori intermediari entre el Bearn i el Coserans, dada única però personal i directa, deu ser romanalla isolada entre pastors d'una zona reculada: en la nit que vaig passar el 1928 en un pastorim abans de l'ascensió al Pic de Midi de Bigorra, conversant jo amb els pastors en aranès, i ells en el gascò local, els vaig sentir parlar d'un cim que qualificaven de *turü* una mica sorprès d'aquesta *u*, vaig anotar-la tot seguit: eren d'Argelès, a la Pleta de Houscau, vall de Baredja, i en tinc nota fonètica a la vista, sense detalls orogràfics.

En resum la variant amb *-o*: (amb vida antiga considerablement estesa) ha anat desapareixent quasi per tot. En canvi veiem que el mot havia existit en francès medieval (avui, però, mort en terres d'oïl): allà *toron* amb *o*, i amb alguns testimonis de sentit clar. La major part són de narracions o poemes relatius a les Croades, escrits del S. XIII o c. 1200, amb repetides referències a la lluita a Terra Santa, en el setge d'Acra: «li rois Guis --- se herberga sour un *toron*», qui devant Acra est ---» en la Crònica d'Ernoul, i text quasi idèntic en Robert de Clary, i dos en *Guillaume de Palerne* també de sentit orogràfic clar (Godefroy, VII, 763a);⁵ un altre en baix llatí, de Jacques de Vitry, es refereix al mateix setge i sembla el mateix fet «Acconensem obsedit civitatem, in *torono* aliquantum eminenti tentoria sua collocando».

Amb referència a fets d'aquell temps, i en gran majoria parlant de les terres de Llevant, el diccionari baix llatí de Du Cange (VIII, 132bc) porta més cites: tres de *toron* en text francès; i en b-llatí, 1 de *toronum* en Guillaume de Tyr, 4 de *turonos* (Matthieu de Paris, a. 1188 i *Historia Hierosolymitana*), una de *turonium* datada de 1160 (no cal dir que això són superficials i artificials llatinitzacions del mot romànic, algunes en la variant *toron* amb *o*, i les més nombroses amb *u*, que, estant llatinitzades, tant podrien ser disfressa d'una pronúncia romànica *toron* com de *turon*).

Du Cange i els seus monàstics continuadors hi afegiren «erudites» consideracions etimològiques, de les quals fóra desassenyat de fer gaire cas; i hi afegeixen com a suposades «variants» algun cas tardà d'un *toretus* (Ss. xv-xvi), més un de *torum* i un de *toro* (en ablatiu) que daten vagament de 1200, tots dos en docs. privats. Però a base d'aquest hapax, encapçalen l'article amb *toro*, forma verament indocumentada, perquè el nominatiu d'un ablatiu *toro* seria *torum*. Però aquestes dues formes isolades, per mor de llurs elucubracions «etimològiques», les creuen ells (no pas jo) mereixedores de respecte: tot plegat pot ser *torun* grafia dialectal francesa de *toron* (normanda etc.). I llavors tot quedaria reduït uniformement a *toron* o *tu-*